

مدخل پالئوگرافی صد و یک سند فارسی

Einführung in die Persische Palaographi 101

Persische Dokumente

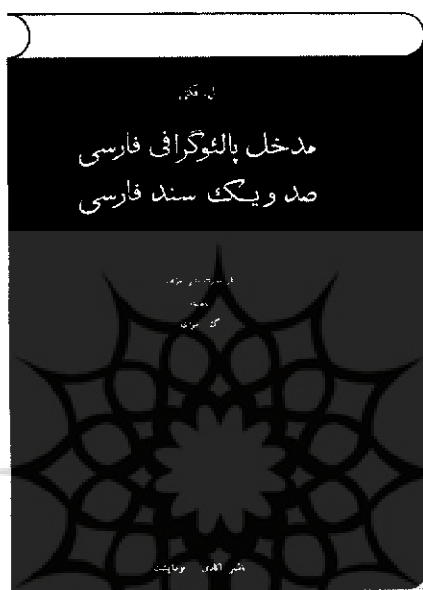
● هاشم صدق‌آمیز

دربرگیرنده سال‌های میان ۱۰۳۸ تا ۱۱۰۵ ه. ق بود و دومین مجموعه با عنوان اسناد و مکاتبات سیاسی ایران از سال ۱۱۰۵ تا ۱۱۳۵ ه. ق^۵ از سوی استاد نوائی منتشر شد که این مجموعه‌های متأخر بیشتر مبتنی بر بازخوانی اسناد از سوی گردآورنده است. همزمان با تلاش پی‌گیر استاد نوائی در جمع‌آوری و نشر اسناد، افراد دیگری همچون ذ. ثابتیان نیز اقدام به نشر مجموعه‌های اسناد نمودند.^۶

البته در کنار این مجموعه‌های بزرگ افراد دیگری نیز تا به امروز به‌طور پراکنده در مجلات و نشریات داخلی ایران به‌ویژه در مجله بررسی‌های تاریخی اقدام به بازخوانی و چاپ تک‌یافته‌های خود کرده‌اند. در خارج از ایران نیز تاکنون مجموعه‌های بسیار باارزشی از اسناد تاریخی ایران به دست ایران‌شناسان خارجی گردآوری و منتشر شده است که یکی از باارزشترین آنها کار سودمند ل. فکتی L. FEKETE به اتمام گ. حزای G. HAZAI است که از سوی آکادمی بوداپست در سال ۱۹۷۷ م / ۱۳۵۶ ه. ش با عنوان مدخل پالئوگرافی فارسی صد و یک سند فارسی منتشر شد.^۷ اسناد گردآوری شده از سوی فکتی چنانکه از نام کتاب نیز برمی‌آید شامل صد و یک سند بزبان فارسی است که اطلاعات ارزنده‌ای در ارتباط با سال‌های میان ۷۹۸ ه. ق / ۱۳۹۶ م تا ۱۱۱۳ ه. ق / ۱۷۰۲ م شامل دوره‌های حکمرانی تیموریان، ترکمانان قراقوینلو، ترکمانان آق‌قوینلو و صفویه در اختیار ما می‌گذارد. تعداد سی و دو سند از این صد و یک سند در ارتباط با تیموریان، قراقوینلوها، و آق‌قوینلوهاست و شصت و نه سند دیگر در ارتباط با دوره حکمرانی صفویه در ایران می‌باشد.

برجسته‌ترین ویژگی مجموعه اسناد فکتی تأکید آن بر غرب ایران از جنبه جغرافیای تاریخی است. زیرا به جز اسناد شماره ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۴۷، ۵۱، ۵۲ و ۶۲ که نمایانگر اوضاع سیاسی بخش‌های شرقی ایران و به ویژه خراسان هستند، سایر اسناد این مجموعه یا نشانگر وضعیت حکومت فرمانروایان در غرب ایران می‌باشند و یا معرف مناسبات سیاسی و بازرگانی ایران با همسایگان غربی شامل امپراتوری عثمانی و کشورهای اروپایی هستند.

اسناد شماره ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۱۲، ۱۳ و ۱۶ مجموعه فکتی درباره تیموریان مطالب ارزنده‌ای در اختیار ما می‌گذارد. که در سندهای ۱ و ۲ و ۳ مربوط به دوره

از آنجا که ضرورت به کارگیری اسناد در مطالعه تاریخ به عنوان پربه‌ترین ابزار شناخت تاریخی انکارناپذیر می‌نماید، گردآوری، حفظ، بازخوانی و نشر اسناد تاریخی ایران از مدت‌ها پیش سرلوحه کار ایران‌شناسان داخلی و خارجی قرار گرفته است. هر چند بیشتر تلاش گردآورندگان مجموعه‌های اسناد ایرانی بر روی تاریخ معاصر ایران متمرکز گردیده است اما تاکنون کوشش‌های بسیار سودمندی در زمینه گردآوری اسناد پیش از دوره قاجار نیز انجام پذیرفته است. از آنجا که به جرأت می‌توان گفت به‌طور مستقیم هیچ‌گونه سندی از ادوار پیش از دوره حکمرانی جلالریان و تیموریان در ایران به دست نیامده است و یا وجود ندارد. بنابراین تلاش‌های سندشناسان بزرگی چون استاد دکتر عبدالحسین نوائی در ایران برای شناخت اسناد تاریخی پیش از عصر قاجار تا به امروز محدود به ادوار تاریخی ایران پس از پایان دوره حکمرانی ایلخانان گردیده است. استاد عبدالحسین نوائی یکی از پیشگازان امر گردآوری مجموعه‌های اسناد تاریخی ایران شامل دوره‌های جلالیری، تیموری، قراقوینلو، آق‌قوینلو و صفویه بوده است. وی مجموعه بسیار باارزشی از اسناد شامل ادوار جلالیری، تیموری، قراقوینلو و آق‌قوینلو را در سال ۱۳۴۱ ه. ش با عنوان اسناد و مکاتبات تاریخی ایران از تیمور تا شاه اسماعیل منتشر ساخت. این مجموعه بیش از آنکه مبتنی بر بازخوانی اسناد باشد با تکیه بر فرامین و نامه‌های موجود در مجموعه‌هایی مانند منشآت فریدون بیگ، منشآت حیدر ایواوغلی و سه نسخه خطی شامل "Sup. Pers 1815", "Sup. Pers 1825" و "A: 3423" از «کتابخانه ملی پاریس» و منشآت خواجه شهاب‌الدین عبدالله مروارید می‌باشد.^۱ پس از آن استاد نوائی در سال ۱۳۴۷ ه. ش مجموعه دیگری از اسناد با نام شاه اسماعیل صفوی^۲ منتشر ساخت که اساس این مجموعه نیز بیشتر مبتنی بر مجموعه‌های مکاتبات و به ویژه منشآت فریدون بیگ استوار شده است. به دنبال آن در سال ۱۳۵۰ ه. ش نیز مجموعه‌ای به نام شاه طهماسب^۳ منتشر ساخت و پس از یک وقفه کوتاه مدت دو ساله در سال ۱۳۵۲ ه. ش مجموعه‌ای به نام شاه عباس گردآوری نمود که در سه مجلد تا سال ۱۳۵۷ ه. ش به چاپ رسید.^۴ پس از آن در سال‌های ۱۳۶۰ و ۱۳۶۳ ه. ش. دو مجموعه دیگر سند که نخستین مجموعه

◀ اسناد گردآوری شده از سوی فکتی شامل صد و یک سند به زبان فارسی است که اطلاعات ارزنده‌ای در ارتباط با سال‌های میان ۷۹۷ ه. ق / ۱۳۹۶ م تا ۱۱۱۳ ه. ق / ۱۷۰۲ م، شامل دوره‌های حکمرانی تیموریان، ترکمانان قراقوینلو، ترکمانان آق‌قوینلو و صفویه در اختیار ما می‌گذارد.

شپوه‌شکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

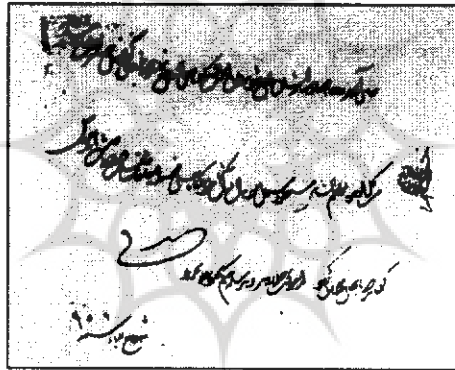
حکمرانی امیر تیمور گورکانی (۱۴۰۴-۱۳۶۹ م/ ۸۰۷-۷۷۱ ه. ق) است و سند شماره ۵ از دوره حکمرانی شاهرخ (۱۴۴۷-۱۴۰۴ م/ ۸۵۰-۸۰۷ ه. ق) به جای مانده است. نکته قابل توجه اسناد تیموری مجموعه فکتی تعلق سه سند دوره تیمور به منطقه نخجوان و خاندان شیخ درسون می‌باشد و اینکه سند صادره از سوی شاهرخ نیز در ارتباط با همین منطقه و خاندان است. بنابراین بر اساس اسناد یاد شده به خوبی می‌توان روند سیاست‌گذاری‌های خاندان تیموری درباره یکی از مناطق شمال غربی ایران به سرکردگی خاندان شیخ درسون را تا زمان شاهرخ مورد شناسایی قرار داد.

همچنین از آنجا که درباره روش‌های اداری و مالیاتی تیموریان در غرب ایران اسناد قابل توجهی در دسترس نیست، وجود اسناد شماره ۱ و ۲ و ۳ و ۵ این مجموعه بدین جهت که در یک مورد جزئی نشانگر روش مالیاتی و سیاست‌گذاری‌های تیموریان در شمال غربی ایران است برای پژوهشگر عصر تیموری معتتم است.

ه. ق) است و سند شماره ۱۵ فتح‌نامه سلطان محمد فاتح (۱۴۸۱-۱۴۵۱ م/ ۸۸۶-۸۵۵ ه. ق) می‌باشد. اسناد شماره ۷، ۱۱، ۱۲ و ۱۳ این مجموعه نیز فتح‌نامه‌های اوزون حسن آق‌قویونلو (۱۴۷۸-۱۴۶۶ م/ ۸۸۳-۸۷۱ ه. ق) است که به دربار عثمانی فرستاده شده است و اسناد شماره ۱۶، ۱۸ و ۱۹ فتح‌نامه‌هایی است که اوزون حسن برای امرای خویش ارسال نموده است. بخش دیگری از اسناد دوره آق‌قویونلو در مجموعه فکتی نمایان‌گر تلاش فرمانروایان آق‌قویونلو جهت برقراری و تداوم صلح با امپراتوری عثمانی است از جمله اسناد شماره ۲۲ و ۲۳ از اسناد دوره اوزون حسن می‌باشند و اسناد شماره ۲۸ و ۳۱ که از اسناد دوران حکمرانی سلطان خلیل (۱۴۷۹-۱۴۷۸ م/ ۸۸۴-۸۸۳ ه. ق) و سلطان یعقوب (۱۴۹۰-۱۴۷۹ م/ ۸۹۶-۸۸۴ ه. ق) آق‌قویونلو هستند. پاره‌ای از اسناد این مجموعه نیز نشان‌دهنده وضعیت شاهزادگان فراری آق‌قویونلو و ماجرای پناهندگی آنها به دربار عثمانی است که از جمله می‌توان اسناد ۲۵، ۲۶ و ۲۷ را نام برد. دو سند شماره ۱۸

زمینداری در برخی از ادوار عصر صفوی است. بنابراین جریان واگذاری تیول به امرا و کشمکش‌های امرا و طوایف آنها بر سر به دست آوردن تیول یکدیگر و به‌ویژه شرایط نابسامان تیولداران خراسان در دوره حکمرانی شاه اسماعیل اول (۱۵۲۴-۱۵۰۲ م/ ۹۳۰-۹۰۷ ه. ق) از جمله مواردی است که در لابلای اسناد شماره ۳۴، ۳۵، ۳۶ و ۳۸ به چشم می‌خورد. و در مورد دوره حکمرانی شاه طهماسب اول (۱۵۷۶-۱۵۲۴ م/ ۹۸۴-۹۳۰ ه. ق) اسناد شماره ۶۵ و ۶۹ چگونگی واگذاری تیول به امرای محلی و افزایش اختیارات تیولداران در این دوره و چگونگی اختیارات تیولدار نسبت به مردمان ساکن در منطقه واگذار شده را نشان می‌دهد. همچنین چگونگی ارتباط یا عدم ارتباط تیولدار با سلطان یا شاهزادگان صفوی را نشان می‌دهد. موضوع دیگری که در اسناد صفوی مجموعه فکتی به چشم می‌آید، وجود فرامین پادشاهان صفوی به ویژه شاه اسماعیل اول و شاه طهماسب اول در زمینه معافیت‌های مالیاتی و برخی امور دیگر است. که اسناد

بر اساس اسنادی از این مجموعه به خوبی می‌توان روند سیاست‌گذاری‌های خاندان تیموری درباره یکی از مناطق شمال غربی ایران (نخجوان) به سرکردگی خاندان شیخ درسون را تا زمان شاهرخ مورد شناسایی قرار داد.

موضوع دیگری که در چند سند از مجموعه فکتی توجه ما را به خود جلب می‌نماید، وضعیت طوایف مختلف کرد و چگونگی موضع‌گیری‌های پرنوسان آنان در برابر دو قدرت صفوی و عثمانی است.

شماره ۴۰، ۴۹ و ۵۰ از دوره شاه اسماعیل اول و اسناد شماره ۵۸ و ۵۹ که مربوط به دوره پس از اوست حاوی نکات ارزنده‌ای درباره معافیت‌های مالیاتی اعلام شده از سوی حکومت می‌باشد. موضوع دیگری که توجه ما را به خود جلب می‌نماید وضعیت طوایف مختلف کرد و چگونگی موضع‌گیری‌های پرنوسان آنان در برابر دو قدرت صفوی و عثمانی است. از اینرو اسناد شماره ۳۷، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۷۷ و ۷۹ تا اندازه‌ای بیانگر وضعیت افراد در عصر صفوی است.

از آنجا که شیعیان و عثمانیان سنی مذهب با صفویه شیعی مذهب اختلاف منافع شدیدی داشتند. هر دو طرف پی‌درپی موضوع اختلاف مذهبی را بهانه درگیری با دیگری و تشکیل اتحادیه‌های سیاسی می‌کردند. بنابراین بخشی از اسناد مجموعه فکتی نشانگر تلاش‌های خستگی‌ناپذیر خانات شیعیانی برای تشکیل اتحادیه سیاسی و نظامی در برابر قزلباشان صفوی است. از جمله اسناد شماره ۴۷، ۶۲ و ۷۴ نشانگر کوشش خانات شیعیانی برای نزدیک شدن به عثمانی

و ۱۷ نیز نامه‌های محبت‌آمیزی است از سوی والدین اوزون حسن. اسناد ۱۲ و ۱۳ نیز گزارش مفصلی از چگونگی جریان درگیری میان سلطان ابوسعید تیموری (۱۴۶۷-۱۴۵۲ م/ ۸۷۲-۸۵۵ ه. ق) و اوزون حسن و سرانجام مصالحه بر سر واگذاری حکومت نواحی شرقی ایران به خاندان تیموری از جانب اوزون حسن به دست می‌دهند. سند شماره ۱۶ به چگونگی روابط ترکمنان آق‌قویونلو در زمان اوزون حسن با سلطان حسین بايقرا (۹۱۲-۸۷۸ ه) از نوادگان تیمور اشاره می‌نماید.

چنانکه پیشتر آمد شصت و نه سند از صد و یک سند مجموعه فکتی شامل اسناد شماره ۳۳ تا ۱۰۱ در زمینه دوره حکمرانی صفویان می‌باشد. اسناد صفوی مجموعه فکتی در محدوده زمانی سالهای ۹۱۰ ه. ق/ ۱۵۰۵ م تا ۱۱۱۳ ه. ق/ ۱۷۰۲ م اطلاعات ارزنده‌ای در اختیار ما قرار می‌دهد. اسناد صفوی مجموعه فکتی را به لحاظ موضوعی می‌توان به چند دسته گوناگون تقسیم کرد. بخشی از این اسناد نشان‌دهنده وضعیت

در میان صد و یک سند مجموعه فکتی تنها سند شماره ۱۰ این مجموعه به حکام قراقویونلو و شخص جهان‌شاه (۱۴۶۷-۱۴۳۷ م/ ۸۷۲-۸۴۱ ه. ق) پسر قرايوسف اختصاص دارد. اما اگرچه این امر خلاء بزرگی در مجموعه ایجاد کرده است ولی وجود بیش از سی سند ارزنده درخصوص حکمرانی ترکمنان قراقویونلو در مجموعه اسناد و مکاتبات تاریخی ایران اثر دکتر نوائی کمبود مجموعه فکتی را جبران می‌نماید.

به هر تقدیر هرچند مجموعه اسناد فکتی در زمینه ترکمنان قراقویونلو دچار فقر شدیدی است ولی وجود نزدیک به بیست و شش سند از اسناد این مجموعه که درخصوص ترکمنان آق‌قویونلوست دریچه تازه‌ای به روی مورخان این عصر می‌گشاید. بخشی از اسناد مجموعه فکتی «فتح‌نامه‌های» سلاطین عثمانی و قراقویونلوست که سند شماره ۴ فتح‌نامه‌ای است که از زمان حکمرانی سلطان محمد اول (عثمانی) (۱۴۲۱-۱۴۰۲ م/ ۸۲۴-۸۰۵ ه. ق) و سند شماره ۶ فتح‌نامه سلطان مراد دوم (۱۴۵۱-۱۴۲۱ م/ ۸۵۵-۸۲۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

جهت نابودی کامل صفویه است. موضوع چشم‌گیر دیگری که در میان اسناد این مجموعه به چشم می‌خورد، اقدامات پی‌درپی پادشاهان صفوی جهت ایجاد پیوند میان کشورهای اروپایی و تشکیل یک جبهه واحد در اروپا و در پشت سر عثمانی است و همزمان با آن تلاش برای بوجود آوردن یک اتحادیه میان ایران و تمامی کشورهای اروپایی برای نابودی کامل عثمانی است. اسناد شماره ۶۶ و ۶۷ که مربوط به دوره حکمرانی شاه طهماسب اول است و اسناد شماره ۸۵، ۸۶ و ۸۷ که از سوی شاه عباس اول (۱۰۳۸-۹۸۹ هـ) صادر شده‌اند به خوبی نمایانگر تلاش ایران برای محو امپراتوری عثمانی از راه اتحاد سیاسی با دول اروپایی است.

پاره‌های دیگر از اسناد مجموعه فکتی بیانگر علاقه ایران و دول اروپایی به تداوم روابط دوستانه میان طرفین است تا در صورت ضرورت بتوانند به موقع از وجود یکدیگر در برابر عثمانی بهره‌مند شوند. از اینرو

اسناد: صفوی مجموعه فکتی است. اسناد ۷۳، ۷۵ و ۷۶ از دوره حکمرانی شاه طهماسب اول و سند شماره ۷۸ از دوره حکومت سلطان محمد خدابنده و سند شماره ۱۰۱ که گویا مربوط به عصر حکمرانی شاه سلطان حسین صفوی (۱۷۲۲-۱۶۹۴ م / ۱۱۳۵-۱۱۰۵ هـ. ق) است. بیانگر گوشه‌هایی از اقدامات ایران برای دست‌یابی به صلح و ثبات با امپراتوری عثمانی است.

اسناد شماره ۹۸ و ۹۹ نیز به خوبی گویای گرایش آخرین فرمانروای صفوی به گسترش دین اسلام در کشورهای اروپایی به تقلید از شیوه تبلیغ مبلغان مسیحی است.

یکی دیگر از نکات قابل تأمل در بررسی اسناد مجموعه فکتی موضوع غیر ایرانی بودن مراجع این مجموعه است. فکتی از هفت آرشیو غیر ایرانی جهت گردآوری اسناد کتاب مدخل پالئوگرافی صد و یک سند فارسی استفاده نموده است که عبارتند از:

1 - Istanbul, Topkapi Sarayi Muzesi Arsivi.

بخشی از اسناد صفوی مجموعه فکتی نشان‌دهنده وضعیت زمین‌داری در برخی از ادوار عصر صفوی است... موضوع دیگری که در اسناد صفوی به چشم می‌آید، وجود فرامین پادشاهان صفوی در زمینه معافیت‌های مالیاتی است.

است.^۸ اگرچه غیرایرانی بودن مراجع مجموعه فکتی موجب دست‌یابی ما به صد و یک سند فارسی خارج از ایران شده است. اما بررسی یک جانبه این اسناد می‌تواند نتیجه‌گیری‌های پراشتباهی را به دنبال داشته باشد، زیرا از آنجا که مخاطب بخش زیادی از اسناد مجموعه فکتی فرمانروایان خارجی هستند، خواننده خود را تنها با درخواست‌ها، اقدامات و تلاش‌های پی‌گیر پادشاهان ایرانی برای دست‌یافتن به اهدافی همچون: برقراری صلح میان ایران و عثمانی، اقدام جهت تشکیل یک اتحادیه نظامی با اروپا در برابر عثمانی، تلاش پی‌گیر جهت برقراری روابط بازرگانی با اروپا و کوشش حسنگی‌ناپذیر برای حفظ روابط دوستانه ایران با کشورهای اروپایی، روبرو می‌بیند. و شاید به عنوان نمونه از تلاش‌های پی‌گیر پادشاهان صفوی در جهت برقراری روابط بازرگانی با اروپا به این نتیجه برسد که شاید تنها ایران از این پیوند بازرگانی سود می‌برد

فکتی از هفت آرشیو غیر ایرانی جهت گردآوری اسناد در کتاب مدخل پالئوگرافی صد و یک سند فارسی استفاده نموده است... که عبارت‌اند از: آرشیو توپقاپی استانبول، آرشیو ونیز، آرشیو واتیکان رم، آرشیو ورشو، آرشیو وین، آرشیو گرونه‌یج، آرشیو لندن.

اسناد شماره ۸۴، ۹۲، ۹۳، ۹۵، ۹۷، ۹۸ و ۱۰۰ مبین این تلاش‌های پی‌گیر جهت حفظ پیوند دوستی میان ایران و کشورهای اروپایی است. همچنین از آنجا که اختلاف دو جانبه عثمانی با ایران و اروپا شکاف بزرگی در بازرگانی جهانی ایجاد کرده بود، هم سلاطین صفوی و هم فرمانروایان اروپایی میل شدیدی به استحکام بخشیدن روابط تجاری میان دو نیمه جدا افتاده جهان داشتند. از اینرو اسناد شماره ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳ و ۸۸ که مربوط به دوره حکمرانی شاه عباس اول است و اسناد شماره ۸۹، ۹۰ و ۹۱ که در ارتباط با دوره حکومت شاه صفی اول (۱۶۴۲-۱۶۲۹ م / ۱۰۵۲-۱۰۳۸ هـ. ق) می‌باشد و سند شماره ۹۶ که مربوط به دوره شاه صفی دوم (۱۶۹۴-۱۶۶۷ م / ۱۱۰۵-۱۰۷۷ هـ. ق) است نشانگر کوشش بی‌وقفه فرمانروایان صفوی در راستای تداوم بازرگانی جهانی ایران با اروپا است. فرایند تحکیم روابط دوستانه با عثمانی از سوی حکام صفوی یکی دیگر از موضوعات قابل بررسی

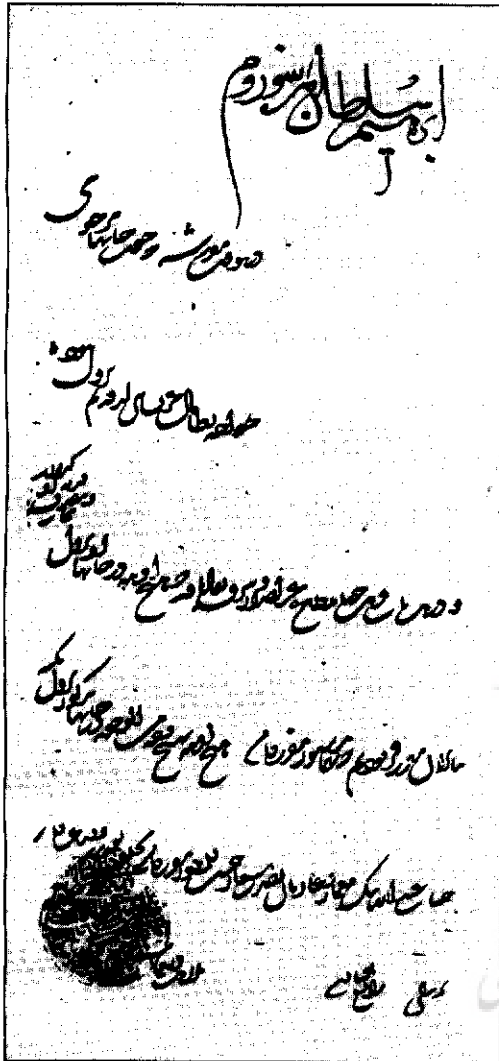
- 2 - Venedig, R. Archivio di Stato - Venezia, Sala Diplomatica, Regina Margherita.
- 3 - Roma, Archivio di Vaticano.
- 4 - Warschau, Archiwum Gtowne, Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Koronne Warsz.
- 5 - Wien, Osterreichisches Staatsarchiv.
- 6 - Gravenhage, Rijksarchief.
- 7 - London, Her Majesty's State Paper Office.

تعداد هشتاد سند مجموعه فکتی از آرشیو توپقاپی استانبول برگزیده شده است و سیزده سند متعلق به آرشیو ونیز می‌باشد، سه سند به آرشیو واتیکان رم، سه سند به آرشیو ورشو، دو سند به آرشیو وین، دو سند به آرشیو گرونه‌یج و یک سند به آرشیو لندن تعلق دارد. که در پایان کتاب از سوی گردآورنده فهرستی تنظیم شده و نشانی هر سند در آرشیوهای یاد شده عنوان شده

است. در حالی که اگر مجموعه نامه‌های ارسال شده از سوی فرمانروایان اروپایی به ایران نیز در دسترس همین پژوهشگر قرار گیرد آنگاه به نقطه‌نظری کاملاً متفاوت خواهد رسید. بنابراین خواننده کتاب مدخل پالئوگرافی صد و یک سند فارسی با بستی در نظر داشته باشد که اسناد این مجموعه تنها دیدگاه و اقدامات پادشاهان ایرانی درباره یک موضوع را نشان می‌دهند. در حالی که مورخ برای شناخت حقیقت یک رویداد می‌بایست از دیدگاه دو طرف موضوع با خبر باشد. در پایان جهت آشنائی هر چه بیشتر خوانندگان از موضوعات اسناد مجموعه فکتی جدولی تحت عنوان «جدول موضوعی اسناد» تنظیم شده که به کمک آن می‌توان به آسانی موضوع مورد علاقه خود در یک زمان مشخص را یافت.

جدول موضوعی اسناد

شماره سند	موضوع	تاریخ سند
۱	نامه خان دست‌نشانده تیمور به نام سلطان محمود که خطاب به میرانشاه پسر تیمور نگاشته شده و در آن به شیخ درسون سیورغال اعطا شده است.	۷۹۸ هـ. ق / ۱۳۹۶ م
۲	عرضه داشت شیخ درسون درباره سلطان علی فرزند جهانشاه پسر چاکواز امرای تیمور	۸۰۰ هـ. ق / ۹۸ و ۱۳۹۷ م
۳	بخشش مالی درخصوص منطقه حکمرانی شیخ درسون از جانب تیمور	۸۰۴ هـ. ق / ۱۴۰۱ م
۴	فتح‌نامه منطقه بغداد که مربوط به دوره حکمرانی سلطان محمد اول است.	۸۱۸ هـ. ق / ۱۶ و ۱۴۱۵ م
۵	بخشش مالی جهت منطقه حکمرانی خاندان شیخ درسون از جانب شاهرخ	۸۳۸ هـ. ق / ۱۴۳۴ م
۶	فتح‌نامه سلطان مراد دوم (عثمانی) درباره جنگ با روس‌ها	۸۴۸ هـ. ق / ۴۵ و ۱۴۴۴ م
۷	فتح‌نامه اوزون حسن آق‌قویونلو در جنگ با گرجی‌ها خطاب به سلطان عثمانی	۸۷۱ هـ. ق / ۶۷ و ۱۴۶۶ م
۸	نامه مادر اوزون حسن به وی	۸۷۱ هـ. ق / ۶۷ و ۱۴۶۶ م
۹	عرضه داشت شیخ چوپان علی آقا به سلطان محمد دوم عثمانی در دشمنی با اوزون حسن	۸۷۱ هـ. ق / ۶۷ و ۱۴۶۶ م
۱۰	درخواست جهانشاه قراقویونلو جهت اتحاد با سلطان محمد دوم برای جنگ با اوزون حسن	۸۷۲ هـ. ق / ۶۸ و ۱۴۶۷ م
۱۱	ارسال فتح‌نامه شکست جهانشاه به دست اوزون حسن جهت سلطان محمد دوم	۸۷۳ هـ. ق / ۶۹ و ۱۴۶۸ م
۱۲	ارسال فتح‌نامه برای سلطان بایزید عثمانی از سوی اوزون حسن به خاطر شکست سلطان ابوسعید تیموری	۸۷۳ هـ. ق / ۶۹ و ۱۴۶۸ م
۱۳	گزارش شکست جهانشاه و سلطان ابوسعید تیموری توسط اوزون حسن به اسحاق پاشا (عثمانی) و همچنین واگذاری ماوراءالنهر و خراسان به تیموریان از جانب اوزون حسن.	۸۷۳ هـ. ق / ۶۹ و ۱۴۶۸ م
۱۴	نامه اعلام اطاعت از سوی ارا حاکم قراحصار	۸۷۵ هـ. ق / ۷۱ و ۱۴۷۰ م
۱۵	فتح‌نامه سلطان محمد دوم	۸۷۵ هـ. ق / ۱۴۷۰ م
۱۶	نامه اوزون حسن به امیر اعظم شمس‌الدین محمدبیک و گزارش فتح فارس و خوزستان	۸۷۵ هـ. ق / ۷۱ و ۱۴۷۰ م
۱۷	نامه مادر اوزون حسن به وی	۸۷۵ هـ. ق / ۷۱ و ۱۴۷۰ م
۱۸	نامه اوزون حسن به امیر علایی بیک و خبر بازگشت اوزون حسن به قرامان	۸۷۵ هـ. ق / ۱۴۷۱ م
۱۹	نامه دلجوئی اوزون حسن از امیرجلال‌الدین قاسم بیک و خبر بازگشت به قرامان.	۸۷۵ هـ. ق / ۱۴۷۱ م
۲۰	فرمان اوزون حسن به حکام و عمال کاشان جهت پرداخت مواجب مولانا نظام‌الدین نقاد از متوجهات دیوانی کاشان.	۸۷۷ هـ. ق / ۱۴۷۳ م
۲۱	نامه اوزون حسن به امیرشاهبیک حاکم دورکی بر علیه عثمانی	۸۷۸ هـ. ق / ۱۴۷۳ م
۲۲	نامه اوزون حسن به شیخ‌الاسلام اعظم مولانا احمد و ابراز پابندی به شرایط صلح میان ایران و عثمانی	۸۷۹ هـ. ق / ۷۵ و ۱۴۷۴ م

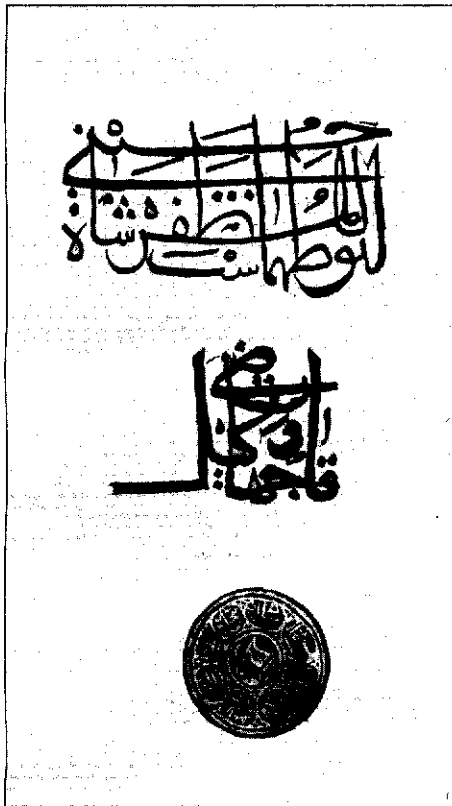

◀ از آنجاکه اختلاف دو جانبه عثمانی با ایران و اروپا شکاف بزرگی در بازرگانی جهانی ایجاد کرده بود، هم سلاطین صفوی و هم فرمانروایان اروپایی میل شدیدی به استحکام بخشیدن روابط تجاری میان دو نیمه جدا افتاده جهان داشتند. از این رو تعدادی از اسناد مربوط به دوران حکمرانی شاه عباس اول، شاه صفی اول و دوم نشانگر کوشش بی‌وقفه فرمانروایان صفوی در راستای تداوم بازرگانی جهانی ایران با اروپاست.

۲۳	نامهٔ اوزون حسن به شاهزادهٔ عثمانی در دورهٔ حکمرانی سلطان بایزید دوم	۸۷۹ هـ . ق / ۷۵ و م ۱۴۷۴
۲۴	نامهٔ داعی شرف بن شاه محمد بدلیسی به سلطان عثمانی	۸۷۹ هـ . ق / ۷۵ و م ۱۴۷۴
۲۵	نامهٔ ابوالفتح اوغورلو محمد پسر شورشی اوزون حسن به اخی فرج	۸۷۹ هـ . ق / ۱۴۷۵ م
۲۶	عرضه داشت مادر محمد اغورلو به سلطان محمد (عثمانی) و اظهار انقیاد به وی و دشمنی با اوزون حسن.	۸۷۳ هـ . ق / ۶۹ و م ۱۴۶۸
۲۷	عرضه داشت محمود پسر محمد اغورلو به سلطان محمد و درخواست حمایت از وی	۸۷۳ هـ . ق / ۶۹ و م ۱۴۶۸
۲۸	نامهٔ خلیل پسر اوزون حسن به سنان پاشا و تقاضای تحکیم روابط دوستانه میان دو کشور	۸۸۲ هـ . ق / ۱۴۷۸ و ۷۹
۲۹	نامه سلطان یعقوب آق قویتلو به شیروانشاه فرخ یسار	۸۸۳ هـ . ق / ۷۹ و م ۱۴۷۸
۳۰	نامه شیروانشاه فرخ یسار به سلطان یعقوب و اظهار بندگی	۸۸۴ هـ . ق / ۸۰ و م ۱۴۷۹
۳۱	نامه سلطان یعقوب به سلطان بایزید دوم و اظهار دوستی	۸۹۲ هـ . ق / ۱۴۸۷ م
۳۲	نامهٔ سلجوقشاه	۸۸۴ هـ . ق / ۸۰ و م ۱۴۷۹
۳۳	نامهٔ حلبی رومی	۹۱۰ هـ . ق / ۵۰۵ و م ۱۵۰۴
۳۴	نامه از طرف یکی از امرای خراسان به شاه اسماعیل که بیانگر اختلاف میان برخی از امرا با دیو سلطان بر سر تیول‌های ولایت شیرخان و بلخ است.	۹۱۶ هـ . ق / ۱۱ و م ۱۵۱۰
۳۵	نامهٔ عرضه داشت دیو سلطان به شاه اسماعیل دربارهٔ واگذاری تیول‌های مناطق بلخ به صاحبان قبلی تیول‌های مورد درگیری.	۹۱۶ هـ . ق / ۱۱ و م ۱۵۱۰
۳۶	درخواست واگذاری مجدد تیول امیر مراد بیک از شاه اسماعیل اول.	۹۱۶ هـ . ق / ۱۱ و م ۱۵۱۰
۳۷	نامهٔ عبدالباقی(؟) در سفارش کمال‌الدین اخی بیک	۹۱۶ هـ . ق / ۱۱ و م ۱۵۱۰
۳۸	درخواست واگذاری تیول به امیرپیری سلطان و گزارش اوضاع پریشان معیشتی وی.	۹۱۶ هـ . ق / ۱۱ و م ۱۵۱۰
۳۹	فرمان شاه اسماعیل اول در جواب به عرضه داشت ضیاءالدین یوسف بیک والی حماة که مبنی بر حمایت شاه از وی می‌باشد.	۹۱۵ هـ . ق / ۱۵۰۹ م
۴۰	فرمان شاه اسماعیل اول مبنی بر لغو دریافت «رسم‌الحمايت و مقرری» از بازرگانان تبریز	۹۱۵ هـ . ق / ۱۵۰۹ م
۴۱	فرمان شاه اسماعیل اول به امیرظهیرالدین ابراهیم بیک	۹۱۶ هـ . ق / ۱۵۱۰ م
۴۲	فرمان شاه اسماعیل خطاب به امرا مبنی بر پیروی از جهانشاه(؟)	۹۱۶ هـ . ق / ۱۵۱۰ م
۴۳	فرمان شاه اسماعیل خطاب به جلال‌الدوله قنابی (؟) مبنی بر حمایت از جهانشاه(؟)	۹۱۶ هـ . ق / ۱۵۱۰ م
۴۴	گزارش درگیری نیروهای صفوی که برای گردآوری مالیات به ارجیس رفته بودند با اکراد بدلیس.	۹۱۶ هـ . ق / ۱۱ و م ۱۵۱۰
۴۵	گزارشی از جابوک به شاه اسماعیل اول در مورد کارکرد دیوعلی و سایر امرا	۹۱۶ هـ . ق / ۱۱ و م ۱۵۱۰
۴۶	نامهٔ شاه اسماعیل اول به جابوک و سپاس از وی بخاطر کمک در شکستن اکراد شورشی.	۹۱۶ هـ . ق / ۱۱ و م ۱۵۱۰
۴۷	نامهٔ عبیدالله بهادر خان شیبانی به مردم و بزرگان خراسان و هرات	۹۱۹ هـ . ق / ۱۵۱۳ م

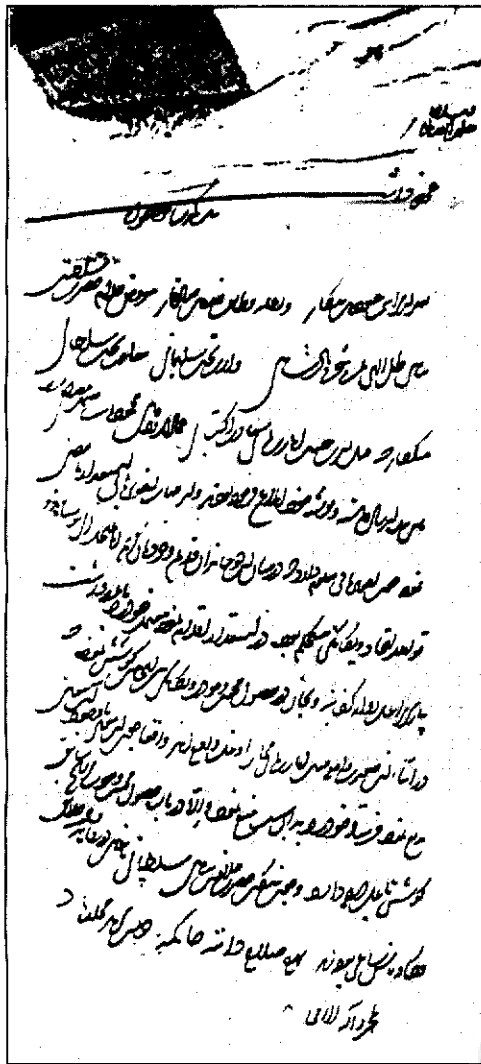
سوزن‌های مس و برنج
سازان این سرخوردگان
سکاه و مدرک در این سرخوردگان
مردمان این سرخوردگان
نقد هر یک از این سرخوردگان
توجه و احوال این سرخوردگان
پادشاهان این سرخوردگان
روایات این سرخوردگان
معرفی و تشریح این سرخوردگان
کوشش‌های این سرخوردگان
تعداد این سرخوردگان

◀ موضوع چشمگیر دیگری که در میان اسناد این مجموعه به چشم می‌خورد، اقدامات پی‌درپی پادشاهان صفوی جهت ایجاد پیوند میان کشورهای اروپایی و تشکیل یک جبهه واحد در اروپا و در پشت سر عثمانی است... پاره‌ای دیگر از اسناد این مجموعه بیانگر علاقه ایران و دول اروپایی به تداوم روابط دوستانه میان طرفین است.

۴۸	فرمان شاه اسماعیل اول خطاب به داروغگان و مردم خواف جهت کشت غله و تمیین نرخ آن	۹۱۹ هـ. ق/ ۱۵۱۳ م
۴۹	فرمان معافیت مالی دو بزاز شهر تبریز از سوی شاه اسماعیل اول	۹۱۹ هـ. ق/ ۱۵۱۴ م
۵۰	فرمان معافیت مالی مردمان اخلاط و عادلجواز از سوی شاه اسماعیل اول	۹۲۰ هـ. ق/ ۱۵۱۴ م
۵۱	عرضه داشت سعیدشاه علی سهرانی که گزارش جاسوس وی از وضعیت نظامی نیروهای صفوی در جنگ با ازبکهاست	۹۲۰ هـ. ق/ ۱۵ و ۱۵۱۴ م
۵۲	گزارش میرشاه علی جزیره به امیرقاسم بیگ در مورد شکست صفویه در خراسان و وضعیت کردها	۹۲۴ هـ. ق/ ۱۹ و ۱۵۱۸ م
۵۳	گزارش دستگیری شادی بیگ و قاسم پاشا	۹۲۲ هـ. ق/ ۱۷ و ۱۵۱۶ م
۵۴	نامه به احمدپاشا و درخواست آزادی شادی بیگ از او بنا به فرمان سلطان عثمانی.	۹۲۲ هـ. ق/ ۱۷ و ۱۵۱۶ م
۵۵	نامه دلجوئی شاه اسماعیل اول از شهابالدین عمر بیگ ذوالقدر و تحریک وی بر علیه سلطان سلیم	۹۲۳ هـ. ق/ ۱۵۱۷ م
۵۶	نامه دلجوئی شاه اسماعیل اول از عبداللطیف بیگ ذوالقدر و طایفه ذوالقدر	۹۲۳ هـ. ق/ ۱۵۱۷ م
۵۷	عرضه داشت امیرحسین.	۹۲۵ هـ. ق/ ۱۵۱۹ م
۵۸	فرمان ابراهیم سلطان مبنی بر عدم ورود سپاهیان به قریه خواجه نظام الدین عربشاهی.	۹۳۰ هـ. ق/ ۱۵۲۴ م
۵۹	فرمان شاه طهماسب اول مبنی بر گردآمدن مردم کردند	۹۳۵ هـ. ق/ ۱۵۲۹ م
۶۰	گزارش امیر یاراحمد به شاه طهماسب اول	۹۳۵ هـ. ق/ ۲۹ و ۱۵۲۸ م
۶۱	درخواست سیورغال از طرف شخصی به نام فرخ شاد استاد مصوری از شاه طهماسب اول	۹۳۶ هـ. ق/ ۳۰ و ۱۵۲۹ م
۶۲	نامه عبیدالله محمد بهادر شیبانی از بخارا به سلطان سلیمان دوم جهت اتحاد بر علیه صفویه	۹۴۰ هـ. ق/ ۱۵۲۳ م
۶۳	فرمان شاه طهماسب اول درباره واگذاری منصب حاجی شرفالدین به پسرش شمس الدین خان	۹۴۰ هـ. ق/ ۱۵۲۳ م
۶۴	فرمان شاه طهماسب اول خطاب به امیرزینل بیگ	۹۴۱ هـ. ق/ ۱۵۲۴ م
۶۵	واگذاری کردند به عنوان تیول به مراد بیگ کرغلی از سوی شاه طهماسب اول	۹۴۲ هـ. ق/ ۱۵۲۵ م
۶۶	نامه شاه طهماسب اول به فرمانروای ونیز آندریا دوزی و نتو جهت اتحاد برای نابودی عثمانی.	۹۴۶ هـ. ق/ ۱۵۳۹ م
۶۷	نامه شاه طهماسب اول به فرمانروای ونیز آندریا دوزی و نتو و تقاضای اتحاد با وی جهت نابودی عثمانی.	۹۴۶ هـ. ق/ ۱۵۳۹ م
۶۸	فرمان شاه طهماسب اول در پشتیبانی از امیرکمال الدین یعقوب بیگ	۹۴۷ هـ. ق/ ۱۵۴۰ م
۶۹	فرمان واگذاری تیول خرم آباد و توابع به رستم خان از سوی شاه طهماسب اول	۹۵۶ هـ. ق/ ۱۵۴۹ م
۷۰	فرمان شاه طهماسب اول خطاب به امیرسیدی محمد بیگ	۹۵۷ هـ. ق/ ۱۵۵۰ م
۷۱	فرمان شاه طهماسب اول خطاب به امیر یعقوب بیگ و پدرش امیرسیدی محمد بیگ و دلجوئی از آنان.	۹۵۷ هـ. ق/ ۱۵۵۰ م
۷۲	فرمان شاه طهماسب اول مبنی بر ارسال سیب از اخلاط به دربار	۹۶۰ هـ. ق/ ۱۵۵۳ م
۷۳	نامه ای از طرف شاه طهماسب اول به ایاس پاشا نوشته شده تا موانع صلح میان دو کشور ایران و عثمانی برطرف شود.	۹۶۱ هـ. ق/ ۵۴ و ۱۵۵۳ م
۷۴	نامه نوروز احمد خان شیبانی به سلطان سلیمان دوم جهت اتحاد علیه صفویه.	۹۶۱ هـ. ق/ ۱۵۵۴ م

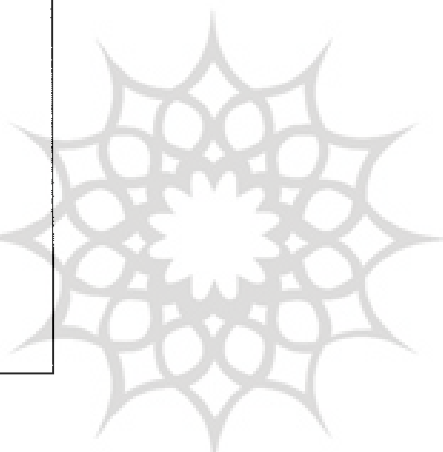
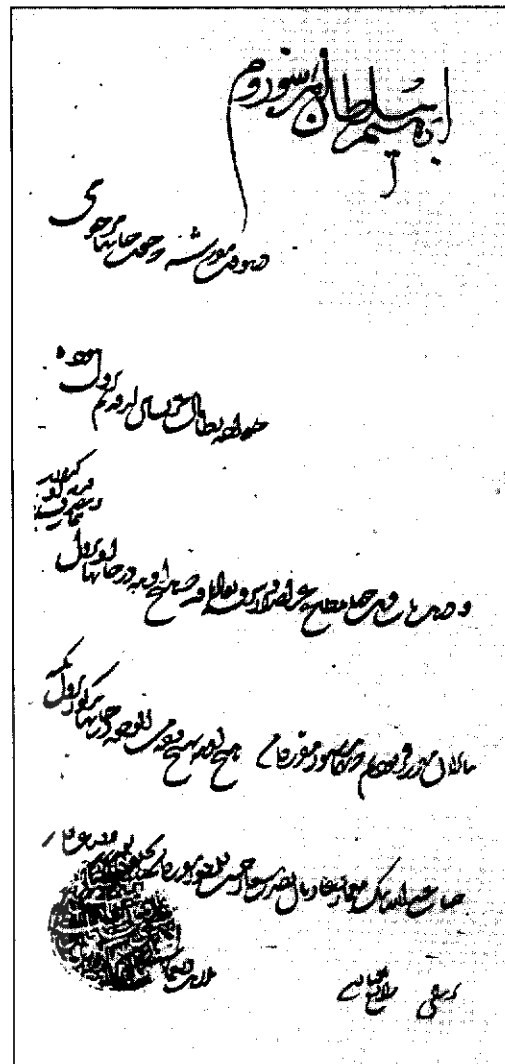
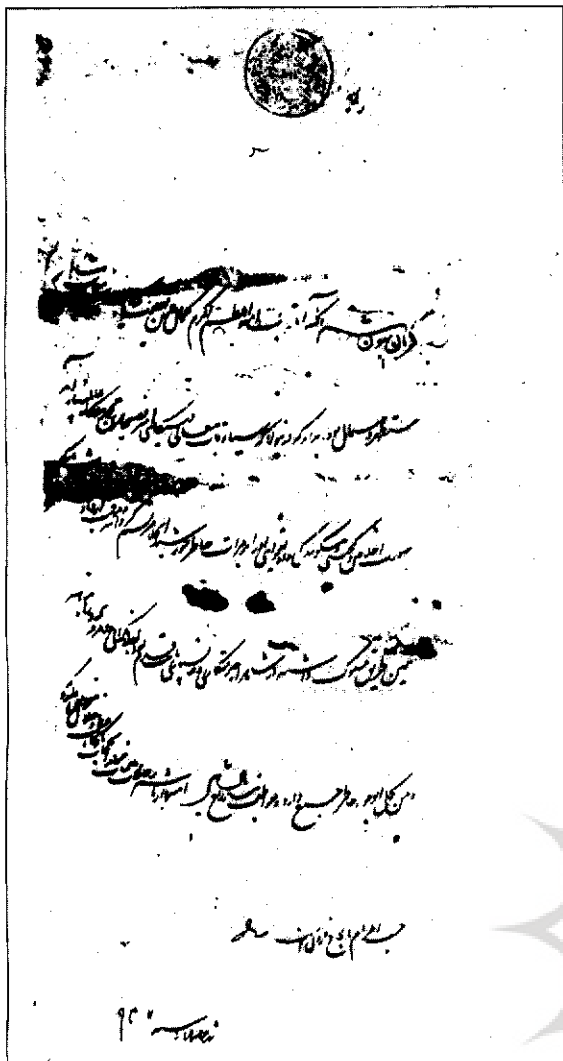
◀ از آنجا که مخاطب بخش زیادی از اسناد مجموعه فکتی فرمانروایان خارجی هستند، خواننده خود را تنها با درخواست‌ها، اقدامات و تلاش‌های پی‌گیر پادشاهان ایرانی برای دستیابی به اهدافی همچون: برقراری صلح میان ایران و عثمانی، اقدام جهت تشکیل یک اتحادیه نظامی با اروپا در برابر عثمانی، تلاش پی‌گیر جهت برقراری روابط بازرگانی با اروپا و کوشش خستگی‌ناپذیر برای حفظ روابط دوستانه ایران با کشورهای اروپایی، روبرو می‌بیند.

۷۵	گزارش ورود سفرای عثمانی به ایران از نخجوان	۹۶۷ هـ. ق / ۶۰ و ۱۵۵۹ م
۷۶	نامه شاه طهماسب به لاله پاشا و سلطان سلیم پسر سلطان سلیمان جهت بهبود روابط طرفین	۹۶۸ هـ. ق / ۱۵۶۱ م
۷۷	عرضه داشت حسن بن علیان	؟
۷۸	نامه امامقلی خان به مصطفی پاشا جهت بهبود دوستانه میان دو کشور	۹۸۶ هـ. ق / ۱۵۷۹ و ۱۵۸۷ م
۷۹	نامه حاکم قلعه کیسه به یوسف پاشا	۹۸۶ هـ. ق / ۷۹ و ۱۵۷۸ م
۸۰	نامه شاه عباس اول به فرمانروای ونیز جهت برقراری روابط تجاری بین دو حکومت	۹۹۴ هـ. ق / ۸۶ و ۱۵۸۵ م
۸۱	نامه شاه عباس اول به فرمانروای ونیز جهت خرید اسلحه و مهمات و برقراری روابط بازرگانی میان بازرگانان دو کشور.	۹۹۶ هـ. ق / ۱۵۸۷ و ۸۸۱ م
۸۲	نامه شاه عباس اول به فرمانروای ونیز درباره همکاری با نماینده شاه عباس جهت بازگرداندن اموال بجای مانده در ونیز به ایران.	۹۹۹ هـ. ق / ۹۱ و ۱۵۹۰ م
۸۳	نامه شاه عباس به فرمانروای ونیز جهت همکاری در امر بازگرداندن اموال و همچنین روشن نمودن وضعیت بازرگانان ایرانی که به ونیز رفته بودند.	۹۹۹ هـ. ق / ۹۱ و ۱۵۹۰ م
۸۴	نامه شاه عباس اول به پاپ فرمانروای روم و درخواست تحکیم روابط دوستانه میان طرفین و گزارش وی مبنی بر رفتار دوستانه با مسیحیان ایران.	۱۰۱۲ هـ. ق / ۰۴ و ۱۶۰۳ م
۸۵	سفارت رابرت شرلی به لهستان از سوی شاه عباس اول جهت اتحاد علیه عثمانی و طرح نقشه جنگ از سوی شاه عباس اول.	۱۰۱۶ هـ. ق / ۰۸ و ۱۶۰۷ م
۸۶	سفارت رابرت شرلی به لهستان جهت اتحاد کشورهای اروپائی با ایران علیه عثمانی	۱۰۱۶ هـ. ق / ۰۸ و ۱۰۶۷ م
۸۷	نامه شاه عباس اول به پادشاه مجارستان در زمینه اتحاد نظامی علیه عثمانی	۱۰۱۷-۱۰۱۸ هـ. ق / ۱۶۱۰-۱۶۰۸ م
۸۸	نامه شاه عباس اول به پادشاه هلند که سخن از برقراری روابط بازرگانی میان دو کشور می‌رود.	۱۰۳۴ هـ. ق / ۲۵ و ۱۶۲۴ م
۸۹	نامه شاه صفی اول به استنادل چندرال پادشاه هلند درباره تمایل به افزایش مناسبات بازرگانی و به ویژه بهبود وضعیت بازرگانی دریایی دو کشور می‌باشد	۱۰۳۹ هـ. ق / ۳۰ و ۱۶۲۹ م
۹۰	نامه شاه صفی اول به فرمانروای ونیز مبنی بر ارسال اموال ضبط شده ایران از ونیز	۱۰۴۵ هـ. ق / ۳۶ و ۱۶۳۵ م
۹۱a	قبض رسید اموال ضبط شده ایران در ونیز که توسط علی پالی به دوک ونیز واگذار شد. (متن فارسی)	۱۰۴۵ هـ. ق / ۳۶ و ۱۶۳۵ م
۹۱b	ایضا: (متن ترکی)	۱۰۴۵ هـ. ق / ۳۶ و ۱۶۳۵ م
۹۲	نامه شاه عباس دوم به فرمانروای ونیز جهت تحکیم روابط دوستانه میان دو کشور	۱۰۵۲ هـ. ق / ۴۳ و ۱۶۴۲ م
۹۳	نامه شاه عباس دوم به فرمانروای ونیز در جواب نامه دوستانه حاکم ونیز ارسال شده است	۱۰۵۲ هـ. ق / ۴۳ و ۱۶۴۲ م
۹۴	نامه شاه عباس دوم به پادشاه فرانسه جهت تحکیم هرچه بیشتر روابط دوستانه میان ایران و فرانسه نگاشته شده است.	۱۰۵۲ هـ. ق / ۴۳ و ۱۶۴۲ م
۹۵	نامه شاه عباس دوم به اوسولینسکی وزیر پادشاه لهستان و اظهار دوستی با وی	۱۰۵۷ هـ. ق / ۱۶۴۷ م
۹۶	نامه شاه صفی دوم به شارل دوم پادشاه انگلستان و تقاضای اساتید فنون میناکاری زرگری، نقاشی، ساعت‌سازی، تفنگ‌سازی و توپ‌سازی از وی و سخن از امنیت بازرگانان انگلیسی در ایران.	۱۰۷۹ هـ. ق / ۶۹ و ۱۶۶۸ م

◀ پاره‌ای دیگر از اسناد مجموعه فکتی بیانگر علاقه ایران و دول اروپایی به تداوم روابط دوستانه میان طرفین است تا در صورت ضرورت بتوانند به موقع از وجود یکدیگر در برابر عثمانی بهره‌مند شوند.

◀ بخشی از اسناد مجموعه فکتی «فتح‌نامه‌های» سلاطین عثمانی و قراقوینلو است.

۹۷	نامه شاه سلیمان اول به زون منیک کنتران فرمانروای ونیز و گزارش نحوه رفتار دوستانه با مسیحیان نخجوان بنا به سفارش دوک ونیز	۱۰۸۰ هـ ق / ۱۶۶۹ و ۱۶۷۰ م
۹۸	نامه شاه سلطان حسین به پاپ اینوسان دوازدهم و ابراز دوستی و تأکید بر اتحاد و تداوم مناسبات دوستانه میان رم و ایران.	۱۱۰۸ هـ ق / ۱۶۹۷ و ۱۶۹۶ م
۹۹	نامه شاه سلطان حسین به پاپ اینوسان دوازدهم که از پاپ خواسته همانگونه که مبلغان مسیحی در ایران کلیسا می سازند و تبلیغ می کنند. ترتیبی دهند که علمای اسلام نیز در اروپا به همین صورت اقدام کنند.	۱۱۱۳ هـ ق / ۱۷۰۲ و ۱۷۰۱ م
۱۰۰	نامه شاه سلطان حسین به سیلوستر والر یوس فرمانروای ونیز در زمینه تداوم روابط دوستانه میان دو کشور می باشد.	۱۱۱۳ هـ . ق / ۷۰۲ و ۱۷۰۱ م
۱۰۱	نامه دوستانه شاه سلطان حسین به پادشاه عثمانی	؟

پانویست‌ها:

- ۱- نوائی، عبدالحسین: اسناد و مکاتبات تاریخی ایران، چاپ سوم، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۰ هـ. ش، مقدمه، ص ۲۳.
- ۲- نوائی، عبدالحسین: شاه اسمعیل صفوی، چاپ اول، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۷ هـ. خ.
- ۳- نوائی عبدالحسین: شاه طهماسب صفوی، چاپ اول، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۰ هـ. خ.
- ۴- نوائی، عبدالحسین: شاه عباس، چاپ اول، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ج ۳، ۱۳۵۷ هـ. خ.
- ۵- نوائی، عبدالحسین: اسناد و مکاتبات سیاسی ایران، چاپ اول، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳ هـ. خ.
- ۶- ذ. ثابتیان: اسناد و نامه‌های تاریخی دوره صفویه، چاپ اول، تهران، کتابخانه ابن سینا، ۱۳۴۳ هـ. خ.
- 7- L. FEKETE, EINFÜHRUNG IN DIE PERSISCHE PALÄOGRAPHI 101 PERSISCHE DOKUMENTE, VON G. HAZAI, AKADEMIAI KIADO BUDAPEST, 1977.
- 8 - Ibid, P.P. 571, 72